

**АКТИВІЗАЦІЯ СУФІКСА -ИН(Я)
В СУЧАСНОМУ ФЕМІНІТИВНОМУ СЛОВОТВОРЕННІ**

Брус М. П. (Івано-Франківськ, Україна)

ORCID.org/0000-0001-5874-1045

ABSTRACT. The dynamization of the processes of creation and use of nouns with the meaning of the female person, or feminization, has a historically determined linguistic and social character. The defining linguistic factor is the tradition of forming relative masculine and feminine nouns on a folk basis, which has not been interrupted from the early period to the present. An extraordinary factor is the socialization of women, the development of their social functions at different historical stages, and today – in the new national and world space.

In the derivation of feminitives on the past synchronous sections, productive and unproductive word-forming means were used, which hardly changed their status in diachrony. However, at the present stage in the word formation of feminitives the ancient unproductive suffix -in (i) is largely activated. Today, the actualization of the word-forming type -in (i) is due to the word-forming ability of this suffix - the ability to form feminitives from different bases, especially from masculinities that did not have female equivalents before. This leads to their usual use and consolidation at the regulatory level.

KEYWORDS: modern feminization, word-forming type on -in (i), variance of feminitives, productivity of the suffix -in (i), diachrony and synchrony.

Процеси творення іменників зі значенням особи жіночої статі, зростання їх кількісного складу і вільне функціонування нарівні з відповідними іменниками чоловічого роду є виявом внутрішніх і зовнішніх змін, що відбулися на перехідному етапі від попереднього до теперішнього тисячоріччя. У контексті всіх взаємозв'язаних чинників найважливішим є лінгвальний, зокрема відродження й оновлення власної традиції формування співвідносних

найменувань чоловічого та жіночого роду, яка розвинулася в глибинах народнорозмовної мови і збереглася дотепер. З екстралінгвальних факторів провідною є соціалізація жінок у суспільстві, яку можна простежити на кожному історичному етапі та порівняти з сучасним. Особливість теперішнього стану жінок полягає у відкритті широких можливостей для їхньої повноцінної реалізації, а надто в професійній та громадській діяльності.

Одним із виразних засобів лінгвалізації образу жінки в сучасній українській мові став суфікс *-ин(я)*. Це питомий словотворчий формант, що виник у спільнослов'янський період і успадкований багатьма слов'янськими мовами (Warbot, 1969, p. 85). Уже в праслов'янській мові він розвинув продуктивність і виражав різні значення (жіночості, локальності, абстрактності), які зберегла й писемна українська мова. Отож суфікс можна вважати праслов'янською словотвірною інновацією, а первинними назвами жінок із цим формантом – слова **bergyni*, **bogyni*, **dobryni*, **gospodyni*, **grьkyni*, **kosmyni*, **kьnęgyni*, **orbunyi* та ін., як засвідчив «Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд» (1974, 1: 193; 1975, 2: 163; 1978, 5: 46; 1980, 7: 60, 163; 1984, 11: 147; 1987, 13: 199; 2005, 32: 133).

Українська мова успадкувала з праслов'янської мови суфікс *-ын(и)* з найдавнішим фонетичним і граматичним вираженням. Унаслідок власних звукових змін (злиття давніх етимологічних *ы* та *и* в сучасному *и*) та морфологічних (занепаду довгих голосних у закінченні іменників жіночого роду) цей суфікс змінився на *-ин(я)*. У давньоукраїнський період простежувалося вживання давніх і нових фемінітивів зазначеної структури, але переважно із суфіксом *-ын(и)* та різними варіантними закінченнями, напр., «Словарь древнерусского языка (XI ~ XIV вв.)» умістив слова *берегыни* (-ѣ, Ѧ), *богыни* (-ѣ, Ѧ), *боярыни* (-ѣ, Ѧ), *рабыни* (-ѣ, Ѧ) та ін. (1988, I: 155, 275, 301; 2012, IX: 444). Загальна кількість їх у давньоукраїнській мові становила близько п'ятнадцяти слів (*берегыни*, *богыни*, *болгарыни*, *боярыни*, *господыни*, *господарыни*, *грекыни*, *княгыни*, *рабыни*, *самаряныни*, *слугыни*, *своякыни*, *стрыни*, *християныни*,

чехыни) (Brus, 2019, p. 103). У церковно-релігійних пам'ятках виявлено поодинокі фемінітиви на *-ин(и)*, напр., у «Добриловому Євангелії 1164 року» (2012) – *самаряныни, рабыни* (78, 387), а в інших пам'ятках – більшою мірою, але з різними варіантами давнього суфікса *-ин(и)*, напр., у «Повісті минулих літ» (1950) – *грекини, чехинѣ, болгарыни* (53, 56, 57).

У зв'язку з функціонуванням двох писемних мов – староукраїнської та церковнослов'янської, а також через відсутність власних усталених літературних норм варіантність суфікса *-ин(я)*, а відповідно і фемінітивів простежувалася і в пам'ятках староукраїнської доби. Досліджуючи словотвір української актової мови XIV – XV ст., Л. Л. Гумецька зазначала, що в той період суфікс *-ин(и)* спеціалізувався у творенні назв жінок (Humetska, 1958, p. 89). На основі пам'яток староукраїнської мови XVI – XVII ст. встановлено близько двадцяти фемінітивів із суфіксом *-ин(я)* (*берегиня, богиня, бояриня, врагиня, грабиня, грекиня, господиня, государиня, другиня, инокиня, княгиня, рабиня, своякиня, слугиня, служебкиня, туркиня* та ін.). Такі слова мали ще різне написання в староукраїнський період і з варіантними формами вживалися у тодішніх різньостильових пам'ятках, як засвідчував, напр., «Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.»: *богиня, богина, богына, богини; господиня, господыня, господына, господыни; инокиня, инокина; княгиня, княгина, кнегиня, кнегина, кнегини, кнѣгинѣ, княгиня, княгини, княгина* (1994, 2: 138; 2000, 7: 52–54; 2006, 13: 140; 2008, 14: 144).

Унаслідок формування української літературної мови у XVIII – XIX ст. на народнорозмовній основі варіантність фемінітивів на *-ин(я)* була уніфікована. У літературній формі збереглися назви жінок на *-ин(я)*, а решта варіантних форм залишилася в розмовному та діалектному мовленні (на *-ин(и)*) або взагалі зникла (на *-ин(и,я)*). Крім успадкованих із минулого періоду лексем, виникло небагато нових іменників із суфіксом *-ин(я)* на основі питомих та запозичених основ (*бойкиня, героїня, женькиня, графиня, рахмистиня* та ін.) і загальна кількість усіх зафіксованих у новій українській мові фемінітивів на *-ин(я)* становила близько

тридцяти номінацій. Збереження й оновлення складу таких найменувань відобразив зокрема упорядкований Б. Грінченком «Словарь української мови», у якому реєстрові фемінітиви мають однакову сучасну форму написання, напр.: *богиня, бойкиня, господиня, грекиня, таздиня, другиня, женькиня, кметиня, княгиня, монахиня, рабиня, рахмистиня, своякиня* (1996, I: 79, 82, 318, 324, 345, 447, 479; II: 256, 257, 444; IV: 1, 7, 105). Попри те, у розмовному мовленні могли вживатися і різні варіанти таких слів, а деякі з них виявлені в окремих писемних пам'ятках, зокрема в «Описах Київського намісництва 70–80 років XVIII ст.» (1989): *боярыня, монархиня* (27, 46).

До кінця XX ст. продуктивність суфікса *-ин(я)* у словотворенні фемінітивів практично не змінювалася. Але, крім здавна відомих найменувань жінок, виникло небагато нових слів, що й засвідчили лексикографічні видання цього періоду, зокрема «Словник української мови» в 11 т., напр.: *герцогиня, ерцгерцогиня, кравчиня, майстриня, маркграфиня, шахиня, шахиншахиня* (1971, 2: 56, 486; 1973, 4: 319, 600, 628; 1980, 11: 423). Однак із 90-х років XX ст. продуктивність цього форманта стала швидко зростати в усному та писемному мовленні, що відобразилося найбільшою мірою в засобах масової інформації. За порівняно невеликий проміжок часу – від кінця XX ст. і дотепер – словотвірна функція суфікса *-ин(я)* настільки активізувалася, що сьогодні можна простежити його активність у формуванні різних за семантикою фемінітивів. Якщо станом на початок XXI ст. – це була ще невелика кількість новотворів із суфіксом *-ин(я)* (*мисткиня, плавчиня, продавчиня* та ін.), то зараз – це масове творення іменників зі значенням особи жіночої статі на *-ин(я)* майже в кожній професійній сфері.

Сучасний «Словник української мови» у 20 т. охопив невелику кількість нових фемінітивів на *-ин(я)*: *кіномисткиня, лемкиня, мисткиня, напівбогиня* та ін. (2016, 7: 100; 2017, 8: 127, 706; 2018, 9: 579), але засвідчив наявність такого словотвірного типу у словотвірній системі української мови. Продуктивність цього словотвірного типу і незворотність його дії демонструє сьогодні найбільшою мірою усне мовлення, з якого назви жінок на *-ин(я)* проникають до

писемної мови, насамперед через різновиди публіцистичного стилю, частково художнього та наукового стилів. І тепер назви жінок за професійною діяльністю на *-ин(я)* є невід’ємними компонентами професійного мовлення, як засвідчують засоби масової інформації і навіть словники медійної лексики, напр., «Словотворчість незалежної України. 2012 – 2016» за загальною редакцією А. Нелюби (2017): *академчиня, аналітикиня, археологиня, гінекологиня, драматургиня, екологиня, знавчиня, ідеологиня, книгиня, косметологиня, літкритикиня, математикиня, науковчиня* (15, 19, 35, 88, 117, 121, 163, 166, 191, 199, 215, 227, 265). За умови тривалого використання й поступового адаптування фемінітивів на *-ин(я)*, утвердження їх стилістично нейтрального характеру щодо синонімічних утворень (*членка і членкиня, мистецтвознавиця і мистецтвознавчиня*) такі назви у майбутньому можуть змінити узуальний статус на нормативний і стати загальноживаними словами.

Отже, за останні три десятиріччя зросла продуктивність словотвірного типу на *-ин-я*, насамперед у формуванні іменників-назв жінок за професійною діяльністю. Він уможлиблює деривацію фемінітивів від різних твірних основ, а особливо від маскулінативів, що раніше не мали жіночих відповідників, тому має право на закріплення в статусі продуктивного словотвірного типу.

REFERENCES

Brus, M. (2019). *Feminitivy v ukrainskii movi: geneza, evoluciia, funkcionuvannia* [Feminitives in the Ukrainian language: genesis, evolution, functioning]. Ivano-Frankivsk, P. I. Monohrafiia, 440 s.; P. II. Slovnyk, 640 s. [in Ukrainian].

Varbot, Zh. (1969). *Drevnerusskoie imennoie slovoobrazovaniie: retrospektivnaia formalnaia charakteristika* [Old Russian noun word formation: retrospective formal characteristics]. Moskva, 232 s. [in Russian].

Humetska, L. (1958). *Narys slovotvorchoi systemy ukrainskoi aktovoi movy XIV – XV st. / vidp. red. I. M. Kernytskyi* [Essay on the word-forming system of the Ukrainian act language of the XIV – XV centuries]. Kyiv, 298 s. [in Ukrainian].

Брус М. П. Активізація суфікса *-ин(я)* в сучасному фемінітивному словотворенні. *Аргументи сучасної філології. Образ жінки: «жіноче», «феміністське», «фемінне»*: матеріали Міжнародної наукової конференції. Харків: ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2022. С. 79–84.